

PROBLEME PRIVIND GENEZA CULTURII GUMELNIȚA

Având în vedere importanța subiectului, această temă a constituit motivul unor discuții între arheologi, generând opinii divergente și controversate. Acestea, însă, au reflectat nivelul cercetării, astfel încât suntem convinși că subiectul va ridica în continuare noi întrebări.

Înainte de a proceda la analiza unor probleme privind geneza culturii Gumelnița, este necesară plasarea în spațiu și timp a acestei culturi. Așadar, pe fondul eneoliticului carpato-balcanic, care pare să varieze și într-o uniformizare permanentă, odată cu evoluția sa, se formează marele complex Gumelnița - Karanovo VI - Kodjadermen. Acest complex mai este numit "zona etnoculturală a eneoliticului tracic"¹, sau "complexul ceramicii grafitate"². Din punct de vedere cronologic s-a observat că începutul eneoliticului carpato-balcanic este contemporan cu sfârșitul calcoliticului anatolian³.

Prin poziția sa geografică, teritoriul țării noastre a reprezentat în decursul epocii neolitice o zonă de interferență a curenților culturale sudice și central-europene. Ele vor pune o amprentă originală asupra culturilor neolitice care s-au format și dezvoltat mai ales în câmpia Dunării de Jos⁴.

Neoliticul târziu în regiunile de sud-est ale țării noastre este reprezentat de cultura Gumelnița, evoluția comunităților gumelnițene desfășurându-se de-a lungul unei perioade îndelungate de aproximativ un mileniu, între cca. 3800-2800 î.e.n.⁵.

Cultura Gumelnița a fost identificată acum mai bine de un secol, în urma săpăturilor de la Oltenița și apoi de la Glina. Cunoașterea și cercetarea acestei culturi s-a făcut treptat, progrese substanțiale înregistrându-se după 1950, când numărul așezărilor săpate a crescut⁶.

Pe teritoriul României cultura Gumelnița ocupa întreg teritoriul Munteniei, între Olt, valea Dunării și regiunile colinare în nord. Spre sud depășește linia Dunării, trecând în nordul Bulgariei, ajungând până în Balcani. Spre est și nord-est ocupa întreg teritoriul Dobrogei și zona de sud-est a Moldovei⁷.

În ceea ce privește periodizarea acestei culturi, lucrurile sunt mai puțin clare. Pentru această cultură s-a operat cu periodizări separate, create în funcție de situația stratigrafică dintr-o așezare⁸. Periodizarea s-a făcut pornindu-se de la observațiile făcute în urma săpăturilor de la Gumelnița, definindu-se fazele A și B⁹. Mai târziu s-a definit o fază mai veche decât Gumelnița A, astfel afirmându-se existența fazelor A1 și A2. Tot astfel și faza

¹ Puiu Hașotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997, p. 71.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 73.

⁴ Marin Nica, *Unitate diversitate în culturile neolitice de la Dunărea de Jos*, în *Pontica*, XXX, 1997, p. 105.

⁵ Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Buc., 1987, p. 21.

⁶ Nicolae Harțuche, *Date privind evoluția culturii Gumelnița în Dobrogea*, în *Istros*, II-III, Brăila, 1983, p. 29.

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*, p. 29-30.

⁹ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 49.

B a fost împărțită în două etape: Gumelnița B1 și B2 (ultima fiind contestată de unii specialiști)¹⁰.

După săpăturile de la Tangâru (1956-1957), pe baze stratigrafice cultura a fost împărțită în Gumelnița I, II, III și IV¹¹. În prezent, cea mai utilizată este periodizarea realizată de Vladimir Dumitrescu (Gumelnița A1, A2 și B1).

Începutul culturii Gumelnița este un fenomen complex care se manifestă prin întrepătrunderi culturale și etnice dificil de delimitat.

În zona dintre Carpați și Balcani, cultura Gumelnița s-a format pe fondul culturii Boian, constituind astfel varianta balcano-dunăreană a culturii, în timp ce în Bulgaria a fost numită Kodjadermen¹².

În prima etapă comunitățile fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița ocupau un teritoriu nu prea întins: în Muntenia între Olt și râul Buzău, precum și în Bulgaria de nord-est¹³.

În cea de-a doua etapă a fazei de tranziție comunitățile au devenit extrem de active. Ele au pătruns la vest de Olt și au provocat încheierea evoluției culturii Vădastra¹⁴. De asemenea, ele au pătruns și spre sud prin trecătorile balcanilor: aici ele au ocupat întinsa vale a Mariței, impunându-și cultura materială și spirituală, iar din simbioza celor două elemente s-a format o variantă regională a culturii Gumelnița¹⁵.

O deplasare a comunităților fazei de tranziție s-a produs și spre est, trecând Dunărea, au ocupat aproape întreg teritoriul Dobrogei. În zonă exista vechea populație de tip Hamangia (faza târzie), pe care în parte au asimilat-o, formându-se astfel o altă variantă regională a culturii Gumelnița¹⁶.

S-a constatat că, deși răspândirea comunităților de tranziție s-a produs la începutul acestei faze, ele au ajuns în regiunea litoralului Mării Negre către sfârșitul perioadei de tranziție¹⁷.

În nord-estul Munteniei, spre deosebire de restul ariei de răspândire a culturii Boian, faza Giulești II are o mai mare dăinuire, acoperind ultimele două etape, Vidra și Spanțov, asigurând trecerea directă la cultura Gumelnița¹⁸.

În așezarea neolitică de la Hârșova, materialul descoperit indică o fază timpurie a culturii Gumelnița care se inserează cronologic cu sfârșitul fazei Boian V și începutul culturii Gumelnița A1, afirmându-se ca trecerea de la o cultura la alta s-a făcut organic și evolutiv¹⁹.

În sprijinul acestei afirmații vin și rezultatele cercetării așezării de la Sarichioi, în punctul "la Bursuci". Aici au existat două niveluri de locuire, dar ele nu constituie faze culturale distincte, materialul descoperit fiind unitar și aparținând fazei de tranziție. Prin urmare nu se poate face nici o separare pe niveluri între elementele tipice Boian târzii și

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² Nicolae Harțuche, *op. cit.*, p. 29.

¹³ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 44.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*, p. 49.

¹⁷ Eugen Comșa, *Date cu privire la răspândirea comunităților fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, pe teritoriul Dobrogei*, în *Pontica*, V, 1972, p. 43.

¹⁸ Nicolae Harțuche, *op. cit.*, p. 30.

¹⁹ *Ibidem.*, p. 79.

Gumelnița timpurii, fapt ce ilustrează încă odată caracterul de tranziție al epocii și geneza organică a culturii Gumelnița²⁰.

Fondul Boian al culturii Gumelnița este de asemeni documentat în așezarea neolitică de la Măgurele, unde s-a surprins un aspect foarte timpuriu al culturii Gumelnița²¹.

În urma săpăturilor de la Vidra, între anii 1931-1933, pe baze stratigrafice s-a afirmat că al II-lea strat de cultură care se divide la rândul său în trei niveluri, ilustrează aproape întreaga evoluție a culturii Gumelnița și că nivelul I reprezintă faza de început a culturii, care mai păstrează încă elemente ale culturii Boian și care a fost denumită Gumelnița A1²².

Fondul Boian al culturii Gumelnița se manifestă de asemenea și în domeniul ceramicii, fiind prezent în decor, tehnică și forme. Așadar, în așezarea eneolitică de la Hârșova, tradiția culturii Boian este evidentă în tehnica de lucru a ceramicii dar și în cadrul formelor ceramice, un exemplu fiind vasul cu umăr și partea inferioară tronconică, ce este întâlnit atât în toate nivelurile Boian cât și în prima fază a culturii Gumelnița²³. De asemenea, și plastica confirmă uneori fondul Boian al culturii Gumelnița. Astfel, în cursul săpăturilor de la Radovanu s-a descoperit o figurină antropomorfă din lut ars, având trasat pe spate un triunghi echilateral, element decorativ specific perioadei de tranziție²⁴.

Este de subliniat că nord-vestul Munteniei, unde nivelurile Gumelnița A1 suprapun niveluri Boian-Giulești și nu Boian-faza de tranziție, a fost ocupat de comunitățile gumelnițene chiar de la începutul fazei A1²⁵.

În cadrul acestei analize consider utilă menționarea controverselor pe marginea aspectului Stoicani-Aldeni. Controversa rezidă în faptul că unii arheologi susțin că la nord-est de Câmpia Română s-a manifestat cultura Gumelnița, în timp ce alții susțin că este vorba de un grup cultural aparte numit Stoicani-Aldeni, Aldeni II, sau Bolgrad-Aldeni²⁶.

Eugen Comșa susține că în zona de contact dintre culturile Gumelnița și Cucuteni s-a format un aspect cultural prin simbioza a două grupuri culturale distincte. Mai departe, același autor susține că acest aspect, Stoicani-Aldeni, nu poate fi atribuit în întregime culturii Gumelnița și subliniază că o graniță precisă a ariei de răspândire nu se poate trasa deoarece, spre nord crește numărul elementelor cucuteniene, iar spre sud al celor gumelnițene²⁷.

Arealul acestui aspect este relativ bine documentat pe o mare suprafață din zona sud-estică a țării noastre, în partea de nord-est a Câmpiei Române, în sudul Munteniei, zonele limitrofe acestora precum și la sud de Dunăre și sudul Republicii Moldova.

Ion T. Dragomir susține că aspectul Stoicani-Aldeni este contemporan cu Gumelnița A1 și Cucuteni A1, rezultând, deci, o cultură aparte²⁸.

²⁰ E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, *Așezarea neolitică și necropola de la Sarichioi (jud. Tulcea, campania 1978)*, în *MCA*, Oradea, 1979, p. 63.

²¹ Petre Roman, *O așezare neolitică de la Măgurele*, în *SCIVA*, 1-2, 1962, p. 267.

²² Eugen Comșa, *Săpăturile de la Vidra*.

²³ Doina Galbenu, *Așezarea eneolitică de la Hârșova*, în *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 302.

²⁴ Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Radovanu*, în *MCA*, Tulcea, 1980, p. 28.

²⁵ Puiu Hașotti, *op. cit.*, p. 76.

²⁶ Stancă Pandrea, *Debuts de la culture Goumelnitsa au nord-est de la Plaine Roumaine*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași, 2002, p. 122.

²⁷ Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Buc., 1987, p. 51.

²⁸ Nicolae Harțușche, *op. cit.*, p. 29.

Studiind evoluția culturii Gumelnița. Nicolae Harțușche susține că în nord-estul Munteniei și în special în sud-estul Moldovei aspectul cultural Stoicani-Aldenii este o variantă regională a culturii Gumelnița, care nu constituie o cultură propriu-zisă²⁹.

Tot în cadrul acestei analize trebuie menționat și aportul culturii Hamangia în geneza culturii Gumelnița.

Prin urmare, odată cu extinderea spre litoral a Culturii Gumelnița ea este tot mai mult contaminată de cultura Hamangia, astfel în teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră luând ființă varianta dobrogeană a culturii Gumelnița, puțin diferită față de cea din Muntenia³⁰.

Fondul Hamangia se reflectă în caracteristicile ceramicii, dovadă fiind vasele cu suprafața lustruită cu o angoba roșiatică, străchinile larg deschise cu buza dreapta și îngroșată și altele care s-au dezvoltat pe un fond Hamangia³¹.

Datele antropologice pentru teritoriul Dobrogei sprijină și ele aportul pe care l-a avut cultura Hamangia în structura antropologică a culturii Gumelnița, foarte concludente fiind analizele pe unele schelete de la Dridu și Vărăști³².

În urma acestei analize considerăm că începutul culturii Gumelnița este un fenomen complex care are ca elemente motorii contactele culturale, întrepătrunderile etnice, dinamismul și intensificarea procesului de sedentarizare specific eneoliticului.

Aceste lucruri presupun existența unor veritabile circuite de schimb, prin intermediul cărora au fost vehiculate bunuri (piese de cupru, bronz, aur și ceramică) în ambele sensuri, de la sud spre nord și de la est spre vest. Funcționarea acestora a favorizat circulația obiectelor, iar în spatele acestora, a ideilor - motorul evoluției.

CIPRIAN SANDU
Universitatea "Valahia"
Târgoviște

PROBLEMS REGARDING THE ORIGIN OF GUMELNITSA CULTURE

SUMMARY

Within the framework of this approach we followed guiding lines, which participate on Gumelnitsa's forming process. So, in this sense, we mention, as a dominant presence-Boian substance.

Gumelnitsa culture evolved from Boian at the last stage of Boian culture, in the transition period from one to another, having an evolutionary and organic character. Also, Boian substance is obvious in archeologic vestiges, which has been discovered on many settlements like: Hârșova, Măgurele, Vidra, Radovanu etc.

Hamangia culture brings a significative contribution in Gumelnitsa's structure, although being lower than Boian's contribution, Hamangia's reflection is obvious in pottery and

²⁹ Puiu Hașotti, *Observații privind cultura Gumelnița în Dobrogea*, în *Pontica*, XXI-XXII, 1988-1989, p. 56.

³⁰ Puiu Hașotti, *Observații privind cultura Gumelnița în Dobrogea*, în *Pontica*, XXI-XXII, 1988-1989, p. 56.

³¹ Doina Galbenu, *op. cit.*, p. 290.

³² Puiu Hașotti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997, p. 86.

aspect, which some specialists considered as a particular culture while others considered as a regional aspect.

Considering Gumelnitsa's forming process as a complex phenomenon, we hope that future research results will clear up this various problems.